

مؤسسه شیعه‌شناسی

گزارشی از مطالعات

اسلام‌شناسی و شیعه‌شناسی در دانشگاه هاروارد

▪ نام کشور: ایالت متحده آمریکا

▪ آدرس پایگاه اینترنتی: <http://www.harvard.edu/>

▪ آدرس پست الکترونیک: webmaster@harvard.edu

- بخش اسلام‌شناسی دارد: بلی ✓ خیر
- مطالعات شیعه‌شناختی دارد: بلی ✓ خیر
- دوره‌های آموزشی دارد: بلی ✓ خیر
- بخش آموزشی در چه مقطعی است:
- کارشناسی کارشناسی ارشد دکترا غیره
- بخش پژوهشی دارد: بلی ✓ خیر
- مجله دارد: بلی خیر ✓
- کنفرانس، سمینار و کارگاه تحقیق دارد: بلی ✓ خیر

اعضا و اساتید برجسته: آقای فرانک ای. ووگل، خانم زویلا کومبالییا، آقای عبدالکریم سروش، آقای دیوید لیتل و...

■ معرفي و آموزش:

برنامه مطالعات حقوقي اسلام در دانشكده حقوق دانشگاه هاروارد كه از سال ۱۹۹۱ تأسيس شده است، پيش درآمدي است براي تشكيل يك مركز با فعاليت گسترده‌تر كه به زودي محقق خواهد شد. اين برنامه به منظور ارتقاي سطح دانش دانشجویان نسبت به حقوق اسلامي راه‌اندازي شده است.

براي رسيدن به هدف برنامه، روش‌هاي گوناگون تطبيقي و واقع‌بينانه در نظر گرفته شده است و فضاي آموزش و پژوهش را به نوعي فراهم مي‌آورد كه دانشجویان مسلمان و غيرمسلمان با چنين جوّ آزاد و بازي ابعاد مختلف حقوق اسلام را دريابند. اين برنامه به دنبال لايه‌هاي دروني حقوق اسلامي به عنوان يك

نظام‌هاي حقوقي اساسي در جهان است.

تمرکز اصلي كار در برنامه حقوق اسلامي در عصر معاصر است. اين تمرکز، علايق و شرايط مناسبی براي مطالعه حقوق اسلامي از قبيل مطالعه تاريخ و متون آن، ايجاد مي‌کند.

برنامه حقوق اسلامي کليه نیازها و علايق اساتيد و دانشجویان را از سراسر جهان مورد حمايت قرار داده و تلاش دارد كه آينه تمام‌نمايي براي جهاني بودن اسلام فراهم آورد. همچنين از همكاري فعال اساتيد و علاقمندان خارج از دانشگاه به خصوص از جهان اسلام استقبال مي‌کند. اين اهداف از طريق اساتيد و اعضاي هيأت علمي متخصص، اساتيد ميهمان، جايگاه تحقيق و پژوهش، سخنراني، کنفرانس و انتشارات محقق

مي‌شود و سطحي تخصصي و دلخواه را براي دانشجویان دانشكده حقوق به خصوص آن دسته از افراي كه از جهان اسلام به اينجا آمده‌اند، فراهم مي‌آورد. برنامه به دنبال تربيت محققان غربي در باب حقوق اسلامي است كه در اين راستا از محققان جوان حمايت کرده و هرگونه نوآوري را در اين عرصه ترغيب مي‌کند.

برنامه مطالعات حقوق اسلامي در دانشگاه هاروارد همچنين با ساير نهادها و مؤسسات و افراد دانشگاه به‌منظور پيشرفت در مطالعات حقوق اسلامي، اسلام و جهان اسلام همكاري تنگاتنگ دارد. به علاوه، در حال راه‌اندازي ارتباط نزديك با اساتيد و مؤسسات خارج از دانشگاه است.

● مقاطع تحصيلي، برنامه‌ها و پذيرش

دانشكده حقوق دانشگاه هاروارد داراي سه مقطع تحصيلي است: SJD, LLM, JD. دو مقطع آخري كه پيشرفته‌تر است، شامل يك و ۳ سال (يا بيشتر) تحصيلي مي‌باشد. اگرچه هيچ کدام از اين سه مقطع به صورت خاص به حقوق اسلامي يا حقوق جهان اسلام مرتبط نمي‌شوند، ليكن دانشكده حقوق دانشگاه هاروارد سالانه حداقل دو واحد درسي راجع به نظام حقوقي اسلام جهت کليه دانشجویان حقوق برگزار مي‌کند.

همچنين منابع علمي موجود در دانشگاه باعث مي‌شود حداكثر تمرکز در اين رشته مطالعاتي صورت پذيرد و باعث ارتقاي سطح مطالعات حقوق اسلام گردد.

بعلاوه اين روش از ارائه دروس حقوق اسلامي، كه واحدها از طريق يك دانشكده ارائه مي‌شود؛ همچنين از طريق ثبت نام مشابه، ساير دانشكده‌ها نيز جهت گذراندن واحدهاي دروس حقوق اسلامي مي‌توانند عمل كنند و به دانشجویان نيز امكان گذراندن اين دروس در دو دانشكده ديگر هاروارد داده شده است. در رشته مطالعات حقوق اسلامي و با همكاري «مركز مطالعات خاورميانه» در دانشكده هنر و علوم، اين واحدها به شكل مجموعه زير ارائه مي‌شوند: JD/Am کارشناسي ارشد و SJD/Am کارشناسي ارشد. براي اطلاعات بيشتر از طريق ارائه اين مقطع تحصيلي و انواع مختلف ارائه و همچنين واحدهاي درسي كه از اين طريق ارائه مي‌شود، توضيحات تفصيلي در جزوه اصلي موجود مي‌باشد كه به تفكيك در هر مورد آمده است.

واحدهاي درس زير توسط برنامه مطالعات حقوقي اسلام در طول سال تحصيلي ۲۰۰۲ - ۲۰۰۳ ارائه مي‌شود. به جز مواردی كه اشاره خواهد شد، کليه واحدها توسط دانشكده حقوق دانشگاه ارائه مي‌گردد.

- حقوق مقایسه‌ای: نظام حقوقی اسلام
- اندیشه حقوقی اسلامی معاصر: حقوق، دولت و نظم جهانی
- حقوق مقایسه‌ای: رویکردهای در حال تغییر نسبت به آفریقا و حقوق اسلامی
- فمینیسم در اسلام

ذیلاً توضیحاتی در رابطه با واحدهای درسی ارائه شده در دانشکده حقوق ارائه می‌شود. بیش از ۱۲۰ واحد درسی در رابطه با زبان، تاریخ، علوم سیاسی، هنر، ادبیات و جوامع جهان اسلام برای دانشجویان این مقطع در دسترس است که می‌توانند از طریق ثبت نام مشترک با سایر دانشکده‌ها، از این واحدها بهره ببرند. تنها اولین واحد درسی ذکر شده در هر سال ارائه می‌شود و سایر واحدها در سال‌های مختلف برنامه‌ریزی شده است.

۱. **حقوق مقایسه‌ای: نظام حقوقی اسلام:** مدرس: فرانک دوگل، بهار ۲۰۰۳، این واحد درسی مقدمه‌ای اساسی بر حقوق اسلامی و نظام حقوقی در اشکال معاصر و تاریخی آن است. حقوق اسلامی با مرکزیت دین اسلام در ارتباط با حقوق کشورها در گذشته و حال حاضر، تضاد کلی و عمیقی نسبت به حقوق سکولار غربی و مسأله قانون اساسی ارائه می‌کند. این تضاد محور اصلی درس است که در چهار حوزه اساسی مطرح می‌شود که هر کدام یک بخش از درس را تشکیل می‌دهند:

الف: نظریه پایه‌ای حقوق اسلام (منابع حقوق، اصول فقه) - که از تمرین تدبیر و استخراج حقوق از منابع به دست می‌آید و بین مکاتب مختلف اسلامی هم مورد بحث و اختلاف است.

ب: نظریه و عملکرد کاربردهای حقوق در کشورهای اسلامی (با ارتباط کیفرها و جزای جرم)

ج: حقوق اسلامی در نظام‌های جدید کشوری (از طریق مطالعات اصلاحات حقوق خانواده)

د: مقابله بین حقوق اسلامی و حقوق غربی در جنبش‌های معاصر در برابر حقوق اسلامی و تشکیل کشورهای اسلامی.

رشته‌های اصلی حقوقی که در این درس به آن‌ها پرداخته می‌شود عبارتند از حقوق خانواده، جرم و قانون اساسی. مطالعه و بحث از تأکیده‌های اصلی درس به همراه ترجمه مطالب است. این درس چگونه

پیش‌نیازی ندارد.

۲. **اندیشه حقوقی اسلام معاصر: حقوق، دولت و نظم جهانی:** مدرس: فرانک دوگل، بهار ۲۰۰۳، بررسی اندیشه اسلامی معاصر در قانون‌گذاری نظم حقوق ملی و بین‌المللی و به عبارت دیگر،

مروّی بر نظریه‌های حقوقی - اسلامی معاصر در موضوع قانون‌گذاری، قانون اساسی، نظام حقوقی، ملت - دولت، روابط بین‌الملل، جنگ و نظم جهانی با لحاظ شرایط عملی و واقع‌بینانه آن‌ها از محورهای اصلی درس به شمار می‌رود. اگرچه این درس به نوعی به حادثه ۱۱ سپتامبر سال ۲۰۰۱ و حوادث پس از آن اشاره ندارد، لیکن یکی از مقاصد آن، تقویت درک این حوادث با روشن کردن وضعیت موجود حقوق اسلامی در بین تندرتهای اسلام‌گرا است که برای اعمال تروریستی خود توجیه می‌آورند (به اشتباه به اکثر مسلمین نسبت داده می‌شوند). این درس دارای ۴ بخش عمده است.

اولین بخش، معرفی اندیشه حقوقی اسلامی دوره میانه است و عملکرد آن به وسیله برنامه‌های ساده‌ای که در دوره میانه دکتترین حقوق اسلامی پایه‌گذاری، تغییر و توجیه شد.

بخش دوم مربوط به حقوق اسلامی در قرن بیستم است که تغییرات و تحولات و انتقال نظم حقوقی قدیمی را تحت قدرت نظامی غرب به تصویر می‌کشد.

بخش سوم مربوط به نظریه آشکار عملکرد حقوقی و کاربردی معاصر حقوق اسلامی در چند کشوری که قویا مدعی هستند که قانون‌گذاری به روش حقوق اسلامی دارند از جمله عربستان سعودی، ایران،

پاکستان و مصر و در این گذر بعضی از متون حقوقی و نظریه‌های معاصر مهم در این موضوع مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

چهارمین و آخرین بخش به بحث در ارتباط با ساختار آینده بحران برگرفته از حادثه یازده سپتامبر و مسایلی که از آن آموختیم برمی‌گردد. پس از مرور شرایط جغرافیایی - سیاسی تاریخی و معاصر نسبت به این بحران، فتاوا، عبارات حقوقی و عملکرد رهبران و علمای برجسته مسلمین مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد.

این درس هیچ‌گونه پیش‌نیازی ندارد. مطالعات به زبان انگلیسی از کتب مربوط صورت می‌گیرد.

۳. حقوق مقایسه‌ای و نظم بین‌المللی: فرایند دریافت و انتقال حقوق اسلامی در آفریقا: مدرس: کریستینا جونز پاولی، به طور معمول ما با حقوق اسلامی که در جوامع آسیایی خاور نزدیک و خاورمیانه رایج‌اند، سر و کار داریم. در این درس، توصیف حقوق اسلامی در زمینه متفاوتی مطرح می‌شود، که همانا قاره آفریقا است. حقوق اسلامی در اغلب کشورها حقوق متداول تلقی می‌شود. به عبارت دیگر، حقوق اسلامی به نظام حقوقی گذشته آفریقا وارد شده و این در زمانی بوده که حقوق اساسی اروپایی نیز در عصر مستعمراتی نیز وارد این عرصه شده است. در نتیجه، اکثر جوامع آفریقایی رویکرد چندگانه‌ای نسبت به فرهنگ حقوقی دارند و اختلافات بین این فرهنگ‌های حقوقی شایع است. اولین بخش این درس، مقدمه‌ای در رابطه با نظریه رواج حقوق و ارائه بررسی نظام حقوقی در آفریقا است. دومین بخش درس، مباحث تاریخی را مطرح می‌سازد و عوامل سیاسی و اجتماعی را در شکل‌گیری فرایند پذیرش، مقاومت و سازش‌پذیری نسبت به ورود حقوق اسلامی در نظام حقوقی آفریقا توضیح می‌دهد، و در این گذر چندگانگی جوامع مسلمین مطرح می‌شود که عبارتند از: آفریقایی، سنی‌های آسیا و اعراب، شیعیان آسیایی، احمدیه آسیایی و آفریقایی (که در بعضی از کشورهای اسلامی منع شده‌اند). بخش سوم و مهم‌ترین بخش، بر کاربرد کنونی حقوق اسلامی در حقوق و سنن آفریقا متمرکز است. این درس هیچ‌گونه پیش‌نیازی ندارد.

۴. نظریه حقوق اسلامی: مدرس: آرون زیسوف، زمان ۱۴ تا ۱۶ چهارشنبه، مقدمه‌ای بر مفاهیم و مباحث نظریه حقوقی اسلام کلاسیک (اصول فقه) که شامل تفسیر منابع و اعتبار آن‌ها، تجزیه و تحلیل و

نتیجه‌گیری می‌شود. ارتباط نظریه حقوقی به الهیات و حقوق تحقیقی، همچنین مورد بررسی است. از آنجا که این درس به زبان عربی تدریس می‌شود، پیش‌نیاز آن گذراندن سه سال واحد درس عربی یا معادل آن است. این درس در دانشکده هنر و علوم زبان و متون خاور نزدیک ارائه می‌شود.

۵. تمدن‌های اسلامی، مطالعه‌ای در حقوق اسلامی: دکترین حقوقی اولیه سنی: مدرس: رضوان السید، زمان: ساعت ۱۴ الی ۱۶ دوشنبه‌ها: این درس در دانشکده هنر و علوم زبان و تمدن خاور نزدیک ارائه می‌شود.

۶. حقوق مقایسه‌ای: رویکردهای گوناگون نسبت به آفریقا و حقوق اسلامی: مدرس: کریستینا جونز پاولی، بهار ۲۰۰۳، ساعت: ۱۵ الی ۱۷، شماره درس: ۳۱ - ۳۲۷۷۰، دو نظام حقوقی غیر غربی در کشورهای غربی که با هم رقابت دارند: حقوق اسلامی و حقوق آفریقایی هستند. نظام مدرن تحصیلی، تعامل این دو نظام را در پنج دهه اخیر مورد مذاقه قرار داده است. در این درس به صورت موشکافانه مسأله بررسی می‌شود که چگونه گفتمان حقوقی آکادمیک به تکامل رسیده و در حال حاضر در چه جهتی حرکت می‌کند؟ در این راستا، نظام‌های مختلف حقوقی در سطح دنیا و در زمان‌های مختلف مورد بررسی قرار می‌گیرد و با وضعیت موجود تطبیق می‌شود.

۷. **فمنیسم در اسلام:** مدرس: کریستینا جونز پاولی، زمان: ۱۴ الی ۱۶ سه‌شنبه‌ها، تا قرن ۱۹، حقوق اسلامی نسبت به حقوق زن در مقایسه با سایر نظام‌های حقوقی بازتر و آزادانه‌تر عمل می‌کرد. زنان حقوق قانونی خود را نسبت به دارایی مالک می‌شدند. برای کارهای منزل حق و حقوقی از طرف شوهرانشان به آن‌ها پرداخت می‌شد. هرگونه آسیب فیزیکی از طرف زوج قابلیت پیگیری و شکایت داشت و زوج بایستی آن را جبران می‌کرد. چرا این روند در طول قرن‌ها به سمت متفاوتی رهنمون شد؟ به همین ترتیب، سؤالات فراوانی در رابطه با فمنیسم در حقوق اسلامی در مقایسه با حقوق آمریکایی پاسخ داده می‌شود.

در این درس، متون مهم حقوق از قرآن و حدیث و متون فقهی کلاسیک استخراج می‌شود و تجزیه و تحلیل هرمنوتیکی نسبت به آن‌ها صورت می‌گیرد. متونی با درجه دوم اهمیت از جانب زنان موافق و مخالف بررسی می‌شود، از جمله متون قرن بیستم از طرف زنان مسلمان هند.

۸. **حقوق مقایسه‌ای: خاورمیانه عرب:** بررسی تطبیقی نظام‌های حقوقی خاورمیانه مدرن عرب محور اصلی درس است. در یک فرآیند پیچیده از قرن گذشته، کشورهای عرب خاورمیانه، نظام‌های حقوقی و حقوق خود را از مدل‌های غربی الگو گرفته و شکل می‌بخشند. اکثر الگوهای حقوقی از قوانین حقوقی داخلی تازه بهره گرفته شده، اگرچه حقوق انگلیس هم تأثیر خود را داشته است. کشورهای معدودی ... عمدتاً، عربستان سعودی، یمن شمالی، عمان ... به طور گسترده‌ای از غرب‌گرایی اجتناب کرده‌اند و نظام حقوقی سنتی خود را با به‌کارگیری حقوق مرسوم و اسلامی خود حفظ کرده‌اند. با این اوصاف در تمام کشورهای عرب، حقوق اسلامی در مواردی همچنان مؤثر باقیمانده است. ابتدا در همه جا حقوق اسلامی عبارت از حقوق خانواده است، هرچند که مورد اصلاحات مدرن قرار گرفته است. دوم، حقوق اسلامی پس از استقلال کشورهای اسلامی در تدوین قوانین حقوقی آن‌ها مؤثر بوده، هرچند بصورت محدود. سوم، همانگونه که قضات مسلمان از زبان حقوقی غربی استفاده کردند، از دکترین سیرین سنتی اسلامی نیز تأثیر گرفته‌اند. چهارم، کشورهای عربی اخیراً در مقابل «اخذ تام و تمام گذشته از غرب» عکس‌العمل نشان داده و بازگشت به حقوق اسلامی را تجربه می‌کنند و فرآیند جایگزینی را در پیش گرفته‌اند.

این درس به دو بخش تقسیم می‌شود. اولین بخش به طور گسترده‌ای تحقیق حقوقی و تاریخی نسبت به نظام‌های حقوقی عرب دارد. بخش دوم شامل مطالعات معاصر چندین کشور از جمله مصر، اردن، عربستان سعودی و امارات متحده عربی است.

۹. **حقوق مقایسه‌ای: قانون قرارداد اسلامی: (با مطالعه موردی درباره امور مالی اسلامی):** بررسی تطبیقی حقوق اسلامی قراردادها، محور اصلی این درس به شمار می‌رود. حقوق قراردادی اسلامی بسیاری از تقابل‌های مشخص با قوانین داخلی غربی و نظام‌های حقوقی معمول را دربردارد. در یک بررسی نزدیک، حقوق اسلامی مبین ملاحظات فراگیری از مسایل اخلاقی در ملکیت و تبادل مال است و بسیاری از حرام‌های قرآنی همچون ربا، قرار، واکل مال به باطل را مطرح می‌کند. این موارد اخلاقی، منبع بسیاری از ماهیت‌های سیستماتیک حقوقی هستند و منحصر به فرد بودن حقوق اسلامی را تبیین می‌کنند.

حقوق قراردادی اسلام به صورت روزافزونی در عملکرد حقوقی جهان اسلام دارای اهمیت است. تلاش در جهت اسلامی‌سازی مجدد قانون‌گذاری تحقیقی کشورهای اسلامی اغلب بر همین حقوق قراردادی استوار است. همچنین، دانش تطبیقی حقوق قراردادی اسلام در زمینه تشکیل عملکردهای تجاری و بانکی نقش اساسی دارد. این درس در مطالعه میدانی خود کاربرد معاصر حقوق و عملکرد و حقوق تجاری و بانکی اسلامی را با استفاده از متخصصان میهمان مورد مذاقه قرار خواهد داد.

۱۰. **حقوق مقایسه‌ای: نظام‌های قانون اساسی اسلامی:** مطالعه نظام‌های قانون اساسی گذشته و حال کشورهای جهان اسلام اغلب مورد غفلت قرار گرفته است. هرچند اهمیت آن به طور روزافزون گسترش می‌یابد و به طور مثال، جنبش سیاسی اسلام‌گرا برای بازگشت به نظام‌های حکومتی اسلامی تلاش می‌کنند. اکثر تلاش‌ها برای عمل به قانون اساسی اسلامی نه تنها به وسیله وکلا صورت نگرفته، بلکه از جانب تاریخ‌نویسان، دانشمندان علوم سیاسی، تاریخ‌دانان روشنفکر و عالمان علوم اسلامی صورت پذیرفته است. تا جایی که به نظام‌های حقوقی اسلامی تاریخی مربوط می‌شود، تعداد کمی از علما به دنبال کشف و تجزیه و تحلیل چنین برنامه قانون اساسی تحققی و فعال بوده‌اند و این مربوط به مشکلاتی است که بیشتر عناصر قانون اساسی چنین نظام حقوقی با نظام‌های قانون اساسی معاصر غربی شباهتی ندارد. در کشورهای معاصر، نظام‌های قانون اساسی که مدعی هستند از درجه مشروعیت قانون اساسی اسلامی برخوردار هستند به ندرت مورد مطالعه و ارزیابی قرار گرفته است.

این درس عملکرد و نظریه قانون اساسی اسلامی را به زبان انگلیسی و با تأکید و تمرکز بر چندین نظام دوره مدرن و میانه بررسی می‌کند. مباحث کلاس، فهم جدیدی از نظام‌های قانون اساسی را از طریق تجزیه و تحلیل تطبیقی و حقوقی فراهم می‌آورد. ارزیابی محکم و روش‌مند این موضوع سبب می‌شود الگوهای جدیدی برای پژوهش به دست آید. یکی از منابع مهم این درس، کتاب نظام حقوقی و حقوق اسلامی، اثر فرانک و وگل است. این درس نیاز به هیچگونه پیش‌نیازی ندارد.

۱۱. **حقوق مقایسه‌ای: نظام‌های قضاوت:** این درس به بررسی نقش و عملکرد قضاوت در نظام‌های حقوقی گوناگون می‌پردازد. در بین موضوعات مورد بررسی، ساختار نظام محاکم و دفاتر حقوقی، نقش طرفین دعوا و شاهدان، شکل‌های حقوقی، حالت‌های قابل قبول قضایی، مقدار آزادی عمل قضات، وظیفه و تأثیر قضاوت و ... مطالعه می‌شود. انتقادات و کشمکش‌های موجود در امر قضاوت که در نظام‌های حقوقی به وجود می‌آید بطور مقایسه‌ای مورد بررسی قرار می‌گیرد. این درس احتیاج به پیش‌نیازی ندارد.

۱۲. **حقوق مقایسه‌ای: حقوق اسلامی:** این درس به زبان عربی ارائه می‌شود (مطالعه متون حقوقی اسلامی به زبان عربی) بعد از مشورت با دانشجویان علاقمند، مدرس متنی را نسبت به علایق و سطح توانایی انتخاب می‌کند. این آثار از سبک‌ها و دوره‌های مختلف انتخاب می‌شوند. دانشجویانی که این درس را انتخاب می‌کنند بایستی حتی قبل از شروع درس نیز با مدرس این درس ارتباط تنگاتنگ داشته باشند و اطلاعات لازم را کسب کنند. دانش کافی از زبان عربی یکی از شرایط پذیرش در این درس به‌شمار می‌رود.

۱۳. **حقوق بشر و اسلام:** برای يك پنجم انسان‌های جهان، اسلام منبع اصلی ارزش‌ها است که با آن ماهیت انسان شناخته می‌شود و زندگی او اداره می‌شود و به عنوان فرد در جامعه و کشور، ارزش او مورد شناسایی قرار می‌گیرد. زیرا اسلام به کشورها و وظایف اخلاقی را تحمیل می‌کند تا ارزش‌های انسان را حفظ کنند و حقوق اسلامی همیشه به دنبال ملاحظه موضوعاتی اساسی است که در جهان امروز به آن «حقوق بشر» اطلاق می‌شود. مسلمانان مدرن نمی‌توانند در گفت‌وگو حقوق بشر به طور کامل شرکت کنند مگر این‌که این‌که این گفت‌وگو را با معیارهای سنتی خود منطبق کنند. متفکران مسلمان و غیرمسلمان متفق‌القولند که این انطباق در دکترین و اندیشه اسلامی، نظام سیاسی و اخلاقی را در مقایسه با حقوق بشری متأثر از غرب ارائه کرده است. در نتیجه در سطح عملی و معمولی، این دو نظام با یکدیگر موافق هستند اما در حال حاضر و اگر و حتی متضاد می‌باشند.

این درس به تطبیق عملکرد، دکترین و رویکردهای این دو نظام می‌پردازد و بعد از ارائه زمینه‌ای در رابطه با جنبش حقوق بشر بعد از جنگ و حقوق اسلامی و اندیشه سیاسی در موقعیت تاریخی و معاصر، موضوعات چندگانه‌ای از گفت‌وگویی دو جانبه اسلام و حقوق بشر را مطرح می‌کند. آزادی مذهب، حقوق اقلیت، ساختار حکومتی و مشارکت عمومی، جرایم و کیفرها، حقوق اقتصادی و اجتماعی، حقوق زن از موضوعات مورد بررسی در درس هستند. منابع مطالعاتی عرضه شده از چندین کشور مسلمان اخذ شده است. این درس احتیاج به پیش‌نیاز ندارد.

• دروس سال‌های گذشته

- **نظام قانون اساسی در اسلام**, مطالعه نظام قانون اساسی در حکومت‌های گذشته و کنونی جهان اسلام اغلب مورد غفلت قرار گرفته است. لذا با توجه به اهمیت روزافزون این بحث، این درس به جنبه‌های مثبت و منفی این امر می‌پردازد.
- **نظام‌های قضایی**, این درس نقش و کارکرد قضات در نظام‌های مختلف حقوقی را مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد.
- **سمینار حقوق مقایسه‌ای: فقه اسلامی (به زبان عربی)** در این سمینار به خواندن و درک مفاهیم متون عربی در ارتباط با فقه اسلامی پرداخته شده و استاد با توجه به میزان توانایی و علاقه دانشجویان، متونی را برای بحث و خواندن در جنبه‌های مختلف فقه اسلامی مطرح و مورد کنکاش قرار می‌دهد.
- **حقوق بشر و اسلام**, برای یک پنجم جمعیت جهان، اسلام منبع اصلی ارزشها است که با تمسک به آن ماهیت انسان را می‌شناسند و می‌توانند بر سرنوشت و زندگی خود تأثیر گذار باشند چه در زندگی فردی و چه در زندگی اجتماعی و چه در ارتباط با حکومت. مسلمانان مدرن نمی‌توانند به طور کامل در گفتمان حقوق بشر شرکت کنند مگر اینکه این گفتمان را با سنت و روایات خود تطبیق دهند.
- **دنیای خاورمیانه عرب**, مطالعه تطبیقی نظام حقوقی دنیای عرب خاورمیانه مدرن مورد بحث و کنکاش است.

دو درس ذیل از سال ۲۰۰۲ به بعد تدریس می‌شود:

- **نظام فقهی اسلام**, این درس پیش درآمدی به فقه اسلامی و نظام حقوقی در تاریخ و دوران معاصر می‌پردازد.
- **حقوق، دولت و نظم جهانی**, مروری بر نظریه‌ها حقوقی اسلامی معاصر در موضوعات مشروعیت، قانون اساسی، فقه، دولت و ملت، روابط بین‌المللی، جنگ، نظم جهانی با در نظر گرفتن اهداف ایده آل و شرایط واقعی و عینی جهان.

■ پژوهش:

۱. **حقوق یهودی و اسلامی: مطالعه‌ای مقایسه‌ای از آداب و رسوم در دوره ژئونیک (Geonic Period)**
: محقق: گیدون، اولین سری از منشورات مربوط به حقوق اسلامی در انتشارات دانشگاه هاروارد در فوریه سال ۲۰۰۳.

مطالعه مقایسه‌ای جامع حقوق یهود و اسلام در دوره ژئونیک (اوایل دوره میانه) محور اصلی تحقیق است. مطالعه عمیق محقق نسبت به حقوق اسلامی _ منابع آن، مکاتب حقوقی، ادبیات حقوقی _ به علاوه تخصص وی در گستره مطالعاتی دوره ژئونیک، سبب شده این تحقیق به روایتی مستند در موضوع خود تبدیل شود. در هر دو نظام حقوقی، رشد آداب و رسوم به عنوان عکس‌العملی در مقابل فرهنگ عمومی است. نویسنده در نتیجه‌گیری توضیح می‌دهد که چگونه آداب و رسوم مذکور در هر دو نظام حقوقی منشأ تحولات شده و در نتیجه به پرکردن فاصله بین نظام‌های حقوقی مقتدرانه و واقعیت عملی محیط خود کمک کرده‌اند. این تحقیق به عنوان مطالعه‌ای تطبیقی نسبت به حقوق یهود و اسلام در دوره ژئونیک از ارزش و اهمیت خاصی در مطالعه تطبیقی حقوق به طور عمومی برخوردار است. شایان ذکر است که نویسنده استاد حقوق اسلامی در دانشگاه عبری اسرائیل است.

۲. **حقوق اسلامی و نظام حقوقی: مطالعه‌ای از عربستان سعودی:** نویسنده: فرانک ووگل، بر اساس سال‌ها تحقیق در عربستان سعودی، نظام حقوقی عربستان سعودی را هم از درون و هم از حیث نظام حقوقی اسلام بررسی می‌کند. به علاوه این اولین پژوهش و نخستین تحقیق گسترده به زبان انگلیسی در قانون اساسی و نظام و محاکم اسلامی این کشور است. به عنوان مطالعه‌ای در نظام حقوقی موجود در ادامه حقوق و عملکرد اسلامی حقوق در گذشته، این پژوهش افقی جدید از دکتترین حقوق اسلامی، نهادهای حقوقی را تبیین می‌کند و غفلت‌های علمای گذشته نسبت به حقوق اسلامی را جبران می‌کند. چارچوبی از مفاهیم، نسبت به حقوق اسلامی و نظریه حقوقی غرب مورد مذاقه قرار می‌گیرد که در فراهم آوردن بستری در جهت توصیف و تجزیه و تحلیل نظام حقوقی اسلام و کاربرد آن در گذشته و حال مفید و مثمر ثمر است.

۳. **حقوق اسلامی و امور مالی: مذهب، خطرپذیری و بازگشت:** محققان: فرانک ووگل و ساموئل هایس: به عنوان قسمتی از پروژه امور مالی اسلامی سازمان‌دهی شده توسط مرکز مطالعات خاورمیانه با همکاری برنامه مطالعات حقوق اسلامی، این کتاب به دنبال معرفی و تجزیه و تحلیل حقوق و عملکرد امور مالی اسلامی از نقطه نظر حقوق اسلامی، حقوق غربی و امور مالی سنتی است و درصدد فراهم آوردن فهم کلی از این مسأله است. شایان ذکر است که ساموئل هایس استاد رشته بانکداری در دانشکده اقتصاد دانشگاه هاروارد است.

۴. **تفسیر حقوقی اسلام: مفتی‌ها و فتاوی آن‌ها:** محققان: خاور مسعود، برینکلی مسیک و دیوید پاورز. در حقوق اسلامی، دو شاخه از تفاسیر حقوقی وجود دارد: حکم و فتوا. اگرچه در بین علمای غرب توجه کمتری به فتوا می‌شود، ولی فتوا یکی از سنگ‌بناهای کلیه نظام‌های حقوقی اسلام است. در تاریخ اسلام، فتاوا در مقابل سلسله وسیعی از سؤالاتی که مسلمانان در تمام عرصه‌های زندگی خود داشتند، تدریجاً شکل گرفتند.
_____ تند ط _____
می‌شده است.

بعد از مقدمه و معرفی نظریه و عملکرد فتاوا، هر کدام از نویسندگان، مقاله‌ای برای بررسی حوزه وسیع فتاوا در موضوعات مختلف ارائه داده‌اند و خواننده می‌تواند آشنایی عمیقی با فتاوا پیدا کند و به اصول و بنیاد آن پی ببرد.

۵. حقوق خانواده‌ای اسلام و پذیرش آن در محاکم انگلستان: محقق: دیوید پیرل.
۶. حرکت به سمت نظام مالی اسلامی در پاکستان: نویسندگان: پرویز حسن و عظیم انقار
۷. جامعه مدنی در جهان عرب: ابعاد سیاسی و تاریخی: نویسنده: نواف سلام.

• تحقیقات گذشته:

۱. *فقه اسلامی و نظام حقوقی: مطالعات عربستان سعودی* نوشته فرانک ای. ووگل (Frank E. Vogel)، انتشارات لیدن، سال ۲۰۰۰ (بر اساس سال‌ها پژوهش در کشور عربستان سعودی، در این کتاب نظام حقوقی در عربستان سعودی مورد بررسی قرار گرفته است).
۲. *حقوق اسلامی و اقتصاد: نوشته فرانک ای. ووگل* سال ۱۹۹۸، (این کتاب به عنوان بخشی از مطالعات اقتصاد اسلامی انجام گرفته در دانشگاه هاروارد، به چاپ رسیده است).
۳. *تفاسیر فقهی اسلامی. مراجع و فتاوا: نوشته خالد مسعود*، انتشارات دانشگاه هاروارد، سال ۱۹۹۶ (در این کتاب به مسأله فتوا، فقها، مفتی‌ها و غیره پرداخته شده است).

• محققان میهمان نیز عبارتند از:

- (۱) **ایوب سایت کایا**، از دانشگاه مرمره استانبول - ترکیه، پروژه: مذاهب درون دینی، تضادهای درونی حنفیان در قرن دهم، تلفن: ۶۱۷-۴۹۶-۵۱۴۵
- (۲) **محمد الاتونه**، از دانشگاه بن گوریون اسرائیل، پروژه: فتوا و مفتی (افتائون) در عربستان سعودی: مطالعه‌ای در باب اندیشه حقوق اسلامی، تلفن: ۶۱۷-۴۹۶-۵۱۴۵
- (۳) **کریستینا جونز پاولی**، از دانشگاه بن آلمان، پروژه: مفهوم سلسله مراتب حقوقی در تاریخ حقوق اسلام: تأثیر بر نقش محاکم در حکومت‌های اسلامی مدرن، تلفن: ۶۱۷-۴۹۶-۵۱۴۵

■ نام اساتید, محققان و آدرس آن‌ها:

۱. فرانگ ووگل: مدیر برنامه مطالعات حقوق اسلامی و استاد حقوق، تلفن: ۳۱۸۳-۴۹۵-۶۱۷ فاکس: ۲۷۰۷-۴۹۶-۶۱۷ پست الکترونیک: Vogel@law.harvard.edu

تخصص پژوهشی: حقوق تطبیقی, حقوق اسلامی و نظام حقوقی, حقوق و مذهب, نظام‌های حقوقی جهان اسلام.

آثار: محاکمه تروریست‌ها در حقوق اسلامی کلاسیک, حقوق اسلامی و نظام حقوقی, حکومت اسلامی در خلیج فارس]: چارچوبی برای تحلیل، مقایسه و پیش‌بینی تفاسیر حقوق اسلامی: مفتی‌ها و فتاوا و ...

حوزه‌های تخصصی: حقوق تطبیقی, حقوق اسلامی, حقوق و مذهب, حقوق در جهان اسلام مدرن و دکترای خود را در رشته حقوق اسلامی در سال ۱۹۹۳ در دانشگاه هاروارد اخذ کرده است.

۲. پری بیرمن: پست الکترونیک: Pbearman@law.harvard.edu

۳. سوزان هانت: پست الکترونیک: Shunt@law.harvard.edu

۴. لسلی ویلکنیز: پست الکترونیک: lwilkis@law.harvard.edu

۵. آرون زیسوف: پست الکترونیک: azysow@harvard.edu

۶. پک تیرنام لیونز: پست الکترونیک: ptlyoms@harvard.edu

○ اساتید میهمان

۱. **حسن عباسی:** پست الکترونیک: habbas@law.harvard.edu
پروژه: تفاسیر جهاد.
۲. **لویا جنیدی:** پست الکترونیک: lyoneydi@law.harvard.edu
پروژه: مطالعه تطبیقی حقوق اسلامی و نظارت‌های حقوق عمده معاصر.
۳. **جف آ. ردینگ:** پست الکترونیک: Jreeding@law.harvard.edu
پروژه: محدودیت‌هایی در اسلامی شدن حقوق در پاکستان: نظریه و عملکرد
۴. **یویدیان و حیودی:** دکتر از مک‌گیل: پروژه: مسأله روان‌شناسی‌گرایی در مطالعات حقوقی قرآن.

○ اساتید سال‌های گذشته:

- ۱- دکتر زویلا کومبالیا، استاد میهمان، مدرس دانشگاه زاراگوزا اسپانیا
- ۲- دکتر عبدالکریم سروش، متفکر برجسته سیاسی، نوگرای مذهبی و فیلسوف
- ۳- دیوید لیتل، مدیر مرکز مطالعات ارزش‌ها در زندگی اجتماعی استاد مناظرات بین‌الملل در دانشکده الهیات هاروارد

اساتید و محققان میهمان سال‌های گذشته

در اوائل ماه ژوئن، استاد محسن کدیور به عنوان محقق و استاد میهمان به دانشکده علوم اسلامی دانشگاه هاروارد دعوت شد. وی یک عالم و روحانی برجسته در ایران است و حوزه تخصص وی در رابطه با عقاید و فلسفه اسلامی و اندیشه سیاسی و حقوقی در اسلام است.

وی ابتدا به عنوان مهندس برق مشغول تحصیل بود و در سال ۱۹۸۰ تغییر مسیر داده به حوزه علمیه شیراز وارد شد و در سال ۱۹۸۱ برای ادامه مطالعات علوم حوزوی وارد قم شد و در سال ۱۹۹۷ به درجه اجتهاد رسید. در سال ۱۹۹۹ دکترای خود را از دانشگاه تربیت مدرس اخذ کرد. او هم اکنون عضو هیأت علمی دانشکده فلسفه دانشگاه تربیت مدرس است. آثار استاد کدیور شامل ۱۲ کتاب و دهها مقاله است و همچنین در دانشگاه امام صادق، دانشگاه مفید و دانشگاه شهید بهشتی تدریس دارد.

این محقق گرانقدر ابتدا در ماه مه سال ۱۹۷۸ در جریان انقلاب و براندازی شاه دستگیر شد. وی همچنان به روشنگری و مخالفت خود بر علیه رژیم استبدادشاه تا زمان پیروزی انقلاب اسلامی ادامه داد. در سال ۱۹۹۹ هم به مدت ۱۸ ماه در زندان اوین تهران به علت بیانات منتقدانه از جمهوری اسلامی در مسجد اصفهان در رابطه با خشونت و محکومیت آن از نظر اسلام و فقه شیعه زندانی بود. هم اکنون نیز به عنوان رهبر انجمن حامیان آزادی در مطبوعات مشغول فعالیت است.

همچنین دانشگاه هاروارد در سال تحصیلی گذشته پذیرای دو استاد میهمان بوده است:

۱- پرفسور ردولف (روود) پیترز (دانشگاه آمستردام)، تخصص: حقوق جزایی اسلامی (وی دارای اثری در این زمینه در انتشارات دانشگاه کمبریج است). ایشان در مدت حضور خود در دانشگاه هاروارد یک سخنرانی با عنوان «موجود خفته‌ای که زندگی را نجات داد» (معرفی مجدد حقوق جزایی اسلامی در نیجریه شمالی) ارائه می‌کند.

۲- هالیت اوزکان (دانشجوی دوره دکترای دانشگاه مرمره) دستیار پرفسور دیوید پاورز در دانشگاه کورنل در زمینه حقوق اسلامی. وی مشغول مطالعه مسائل قضایی در شهرهای بزرگ مدینه، بصره، کوفه و دمشق است و پیش‌بینی می‌شود ظرف مدت ۲ تا ۳ سال تحقیقات خود را در این زمینه کامل کند.

■ سمینار، کنفرانس و کارگاه تحقیق:

۱. زنان و بازار کار: جهان اسلام، گذشته و حال: زمان: ۲۵ و ۲۶ مه _ این کنفرانس توسط برنامه مطالعات حقوق اسلامی دانشکده حقوق هاروارد با مشارکت امیره سنبل از دانشگاه جرج تاون برگزار شده است.
۲. مشارکت عمومی اساتید و اعضای هیأت علمی مطالعات حقوق اسلامی: زمان: ۱۸ سپتامبر ساعت: ۱۸ لغایت ۲۰، موضوع: فعالیت‌های آینده برنامه
۳. شکل‌گیری مجدد اخلاق، حقوق و اختیارات مذهبی در مصر در اوایل قرن ۱۹: سخنران: طلال اسد، استاد مردم‌شناسی دانشگاه نیویورک: زمان: چهارشنبه اول مه
۴. تداوم و تحول در حقوق اسلامی: مفهوم مذهب و ابعاد عدم توافق حقوقی در مذهب حنفی در قرن دهم: سخنران: ایوب سایت کایا، محقق میهمان مطالعات حقوق اسلامی دانشگاه هاروارد از دانشگاه مرمره استانبول: زمان: سه‌شنبه، ۲۵ آوریل
۵. جنین در خواب که ناجی زندگی است: معرفی مجدد حقوق جزایی اسلام در نیجریه شمالی: سخنران: ردلف پیترز، استاد حقوق اسلامی از دانشگاه آمستردام، زمان: ۲۲ آوریل
۶. بن لادن از کجا آمد؟ تقاطع بین بنیادگرایی اسلامی سنتی و مبارزات ضدامپریالیسم معاصر: سخنران: اولیور روی، محقق میهمان از دانشگاه پرینستون، زمان: ۱۰ آوریل، چهارشنبه
۷. فتوا به عنوان راهکاری در جهت استحکام حکومت و جامعه در عربستان سعودی: سخنران: محمد العتونه: محقق میهمان برنامه مطالعات حقوق اسلامی دانشکده حقوق هاروارد از دانشگاه بن گوریون اسرائیل زمان: سه‌شنبه ۴ آوریل
۸. واکنش ایران به حادثه ۱۱ سپتامبر (۲۰ شهریور): سخنران: ناصر هادیان، استاد علوم سیاسی دانشگاه تهران دانشکده علوم سیاسی و محقق میهمان دانشگاه کلمبیا زمان: چهارشنبه ۱۳ آوریل.

اولین همایش بخش مطالعات علوم اسلامی دانشگاه هاروارد
در سال‌های گذشته

پرفسور عبدالکریم سروش

متفکر برجسته علوم سیاسی ایران، نوگرای مذهبی و فیلسوف
پرفسور سروش در این همایش مفهوم شیعی «تجری» را تبیین نموده و پیرامون ابعاد حقوقی و اخلاقی
این مبحث سخنرانی می‌نماید.

به علت کمبود فضا و ضرورت گفتگوی دوطرفه در همایش، تا ۳۰ نفر می‌توانند بر حسب اولویت ثبت
نام نمایند. لطفاً برای ثبت نام با آدرس پست الکترونیک یا تلفن تماس حاصل فرمائید.

زمان: سه شنبه ۱۶ اکتبر ۲۰۰۱

ساعت: ۱۸/۳۰ لغایت ۲۰/۳۰

مکان: سالن ۵۰۱ (دانشکده حقوق هاروارد)

دومین همایش بخش مطالعات علوم اسلامی دانشگاه هاروارد

پرفسور عبدالکریم سروش

متفکر برجسته سیاسی، نوگرای مذهبی و فیلسوف
در این همایش استاد سروش به بحث مفهوم شیعی «تجری» که در جلسه پیشین آغاز کرده بودند می
پردازند و پیرامون ابعاد حقوقی و اخلاقی مبحث فوق سخنرانی می‌نمایند.

به علت کمبود فضا و ضرورت گفتگوی دوطرفه در همایش، تا ۳۰ نفر می‌توانند بر حسب اولویت ثبت
نام نمایند. لطفاً برای ثبت نام با آدرس پست الکترونیک یا تلفن تماس حاصل فرمائید.

زمان: جمعه نهم نوامبر ۲۰۰۱

ساعت: ۱۸/۳۰ لغایت ۲۰/۳۰

مکان: سالن ۵۰۱ (دانشکده حقوق هاروارد)